

2

МИХАЙЛО ЧХАН
ЛЕГЕНДИ
ПРО
КОЗАКІВ

Новели та вірші

Додаток до газети "Собор"

Дніпропетровськ, 1991 р.

СТЕПОВИЙ АПОСТОЛ

Коли ми вклоняємось сьогодні тим лицарям нашого народу, які боронили на протязі століть нашу честь і славу - запорізьким козакам і вшановуєм їхніх літописців, то серед них почесне місце займає і наш земляк поет Михайло Чхан. Йому вклонялись, ним захоплювались, як ранковою зорею на темному небі, а потім відвернулись, затоптали, забули навіть близькі люди... Шістнадцять років минуло з того часу, як вийшла його остання "відфільтрована" поетична збірка "Землелюби".

М. Чхан був відвертим і прямим, якщо в книгах його могли припудрити, відредагувати, то в живих контактах із високопоставленими чиновниками, в своїх виступах перед читачами його вже не міг ніхто редагувати.

Такі люди тоді були не популярні серед можновладців. П'ятидесятиріччя йому не відзначали, в газетах не з'явилося жодної статті.

Людина непересічна, із складною суперечливою долею, але чесна і мужня. Поет належить до тієї когорти літераторів, які двічі приймали вогонь на себе: у роки Великої Вітчизняної війни і в застійні часи.

І не знаю, коли йому було легше боротися - під кулями ворога, чи з потопом наклепів. Як там не було, але він не став присто-

суванцем, не наступив на горло власній совісті. І тому він не зміг розкритися в повну силу свого таланту, про нього можна говорити як про трагічну долю талановитої людини, яку знищала тоталітарна система.

До його поетичного голосу - сильного, своєрідного і неповторного - з надією прислухалась вся Україна

... На берегах річки Кам'янки, назву якої носить і його рідне село, серед безкраїх запорізьких випасів промайнуло дитинство Михайла. Саме ця природа виховала в молодого Чхана велику любов до рідного краю, до запорізьких козаків.

Поет належить до тої категорії людей, в яких слова і дії, вчинки і думки нерозривно зв'язані в єдиному сильному характері, вихованому на національному ґрунті, рідних народних звичаях і обрядах. Своєю поетичною книгою "Не заходить сонце", яка вийшла в 1959 році, в часи так званої відлиги, М.Чхан переконливо засвідчив про свою чітку позицію і романдянську зрілість.

Друга збірка поета, "Грані", яка вийшла через сім років, поставила М.Чхана в ряди найпомітніших поетів республіки. Це визнавали провідні поети і письменники України. З її виходом виріс не лише літературний авторитет, а й ускладнилось особисте життя: в ній був опублікований вірш "Фараон" - їдка сатира на відомого застійного лідера. Саме в кінці 60-х - в 70-х роках брежнєвсько-сусловська команда формувала свій загін панегіністів, визначала опозицію, до якої зарахували і М.Чхана.

Поет піддається психологічним і фізичним утискам. Напевно, лише завдяки своїм фронтовим заслугам він не попав до мовдовських таборів, але до психушки попадав не раз.

Творчість М.Чхана не визначається антирадянською спрямованістю, але в ній горить негасима любов до своїх степових лицарів-козаків, до рідної пісні, мови всієї уярмленої України. А це за тих жадливих умов вважалося націоналізмом і жорстоко переслідувалося можновладцями.

М.Чхан один із перших, хто зрозумів, які грядуть тяжкі застійні десятиріччя. Він активно із всіх трибун громив як партійних, так і літературних та видавничих бюрократів. Про це він висловив у віршах "Тінь" і "Конкістадори". А коштувало йому це і нервів, і здоров'я. Він весь час був у напрузі, в бою, відстоював кожну публікацію, кожну книгу.

В поетичній збірці "Високе" найбільш вдало розкрився внутрішній світ автора, його радощі і болі, сумніви, сподівання і мрії.

Сила впливу поетичного слова М.Чхана на людей криється в тому, що він умів знаходити шлях до людських сердець.

Через всі розділи цієї збірки проходить тема синівської любові до рідного степового краю.

У наступній збірці "Куранти" кожний вірш - то реальні ліричні замальовки, в яких зримо постають прикмети сьогодення, розкриваються мужні характери сучасників. Воїни і хлібороби, сталевари і космонавти, батьки і діти - герої книги.

В більшості поезій увага поета спрямована до простої людини, але вона завжди художньо узагальнена. Деякі вірші тяжіють до філософичності.

В ряді збірок автор звертається до трудівників Апостолівщини і Кривбасу, своїх земляків. Стільки в них неповторних, животрепетних пейзажів рідної природи, непомічених картин, осмислених серцем поета і філософа.

В кожному вірші слово, немов зерно, - чисте, вагоме, пахуче.

Після цих робіт ще були збірки "Ярило" і "Озонія", "Землелюб-би". Поет успішно пробував себе і в прозі.

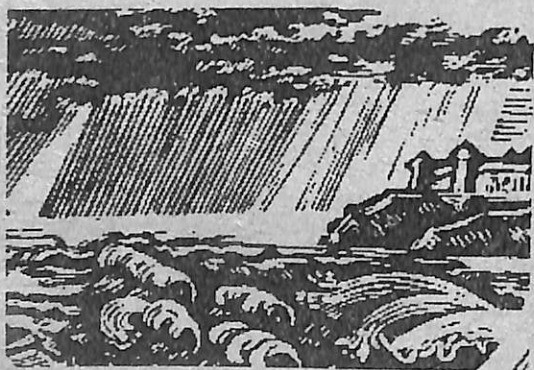
Після смерті М.Чхана лишився чималий доробок поетичних і прозових творів.

Повість "Легенди про козаків" - незавершений задум створити твір про Івана Сірка, що вперше виходить в додатку до газети "Собор".

С.ЛЕВЕНЕЦЬ,

відповідальний секретар по творчій спадщині М.Чхана.

ЛЕГЕНДА ПРО ЛЕГЕНДИ

Він тече так давно, що про його народження пам'ятає лише сонце. Бо спитайте гаїв прибережних, і прошелестять вони сумовито: "Хто зна..." Гукніть степам сивовічним, і залунає від кряжа до кряжа: "Не знаємо!" Зверніться до вітрів богатирських, гривастих, і просвистять вони безпечно: "Не чули!.."

Він тече із вічності у вічність - найвеличніша, найісторичніша річка нашої кривності - Борисфен, Славутич, Дніпро.

А береги його богатирські, широкі, як крила найорлішої народної думки, береги його - правий та лівий - і називаються Руссю - Україною, Білорусією, Росією.

А кожна краплина його пречистого плину - то душа серце-крайна, то невідомоощира легенда. Скільки Крапель Славутичевих - стільки легенд.

Їх - ті крильні, хвилюючі легенди - можна побачити, почути, відчути. Але для цього треба дуже палко, віддано любити

Дніпро - його вроду і дужість нестаріючу, його минулі повені, його сучасні плескоти і майбутню незаплямованість.

Тихо-тихо вливаються в Дніпро вишневі та росяні, вербові та калинові ріки, річки та струмки. Та мовчить грімно-грімно в кожній краплинці легенда. Тільки вдивись у наскрізність її, тільки вслухайся серцем спраглим, і заворушиться гомін, і загойдається легіт - поближчає, подужчає і застугонить земля під тобою від гордої козацької пісні:

"Ой, Січ-мати, ой, Січ-мати,

а Великий Луг - батько..."

СІЧ! Що воно таке - рішуче, коротке і сяйне, як вимах шаблі?
Що то є - Великий Луг?

Із безвісті, з неймовірної далини починається борозенка, із-за спопелілих, але живих гін...

... Понівечена, пошматована князівськими усобицями, спожарена навалою чумної орди Бату-хана, впала прамати нашої державності, древньополянська Русь. Впала і перестала існувати як держава, як провід східнослов'янських племен.

На землях українських надовго - ой, як надовго! - оселилась наруга невиситима, на крила степові подніпровські насунувся довговічний мрівисотуючий присмерк - присмерк розвою волюбного народу, мара духовного поступу. Не стало провоздирства - мужнього і далекоглядного, терплячого і об'єднуючого. Починався розгнуданий шабаш напасників.

Мінялись визискувачі - не змінювались кайдани. Скручувались руки, забивались ноги в колодки, попелом розвіювались небагаті статки землелюбів. Та не гасли іскри в червоних від диму очах, не гасли надії в скривджених, але непокірних сер-

цях. І на Пониззя Дніпра, за вовчий грай, за погрози порогів потяглись втікачі.

На відчайдушність нечувану, на ризик неймовірний прирекали себе вони. Клекотіло і гарчало навкруги Дике поле - вовчим гоном, грозами чорноморськими, завірюхами опівнічними, голодом невмолимим, спрагою невтолимою. Кожна мить життя вимірювалась гостротою та спритністю шаблі, власним завзяттям та чистотою помислів. Першим помітив, першим вдарив - живий! Не зазіхав, не жадобився - боронив, обстоював рідний край - хоч і вреш, не забудуть.

І не спинало ніщо КОЗАКІВ - так себе назвали оті непокірні, непогнуті, що за грізними дніпровськими порогами заснували свій табір - Запорізьку Січ, орлине гніздо, звідки п'янку, непереможно привабливо пахло волею на всю Україну, на весь східний південь Європи - Подоння, Подунайщину, Побужжя, Прикарпаття.

Від легендарного Байди до останніх трагічних днів царського поруйнування була вона, Січ-мати, невгасною надією всіх покривджених, поневолених, покріпачених та зневажених. Хоч всього було й на Січі, як кажуть: "Часом з квасом, а порою з водою". Та була вона тим вогнищем, де ніколи не вичахла ненависть до поневолювачів - до панів та ясирників, була вона - Січ тим казаном, де варилась історія всього українського краю. І на Січі були дуки, й там вистачало охочих до голотної шиї, та хребетність січова - її вічова воля - довго стояла на найдемократичніших для тих часів засадах, довго не давалась зв'язати собі руки остаточно.

В невтихаючих герцях з урвителями всілякими, а їх було, як саранчі - і кримчаки живорізні, і яничари, і пани-ляхи гоноровиті та жорстокі, і російські посіпаки - в щохвилинних тривогах вигартувалася дивовижна порода невідкупних звитяжців, яким ніяка погибель не була страшною, які вище над усе підносили честь лицарську, які не мислили собі ні хвильки життя без волі безмежної, які й добували та захищали ту волю так ревно, так завзято, що ставали піснею, легендою, заповітом.

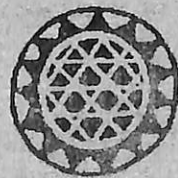
А коли серед того товариства з'являлись такі, що змушували і кореневих та тіпаних козаків клякнуту в захваті, коли і хоробрістю, і розумом доводили до розпачу ворогів своїх, то називали їх запорожці шанобливо - характерниками.

І, хоч не лякались братчики січові ні бога, ні біса, але мали характерників певною мірою за бісячих товаришів.

Бо як-таки можна пояснити розгром десятикратно переважаючої орди, як не спілкою з чортом, як міг отой чи інший характерник без допомоги диявола втекти з кам'яностійної Кафи! Звичайно, він душі чорту не продавав, ні! Навпаки, він якимось чином, якимось побитом залигав нечистого під свою руч. А тепер і змушує ворога роду людського та служити ж собі, а виходить - людям.

В другій половині сімнадцятого сторіччя стугоніла земля українська, ридала від пожежів нещадних та битв невтихаючих. Січ Запорізьку, що окошилась біля устя річки, очолив надовго Іван Дмитрович Сірко - найповажніший, найзнаеміший кошовий, видатний полководець, гроза ворогів.

І прокошував він, землю рідну захищаючи, довгий і славний час, і пішов у легенди, які пережили Січ, переживуть нас і не вмруть ніколи.

ЛЕГЕНДА ПРО НАРОДЖЕННЯ СІРКА

А було це, як розказують сивомудрі люди, десь на південних кресах землі української. Зразу за селом на полудне, за байраками та дикотернами, за перелісками гуділо вітрами й січами Дике поле, затирсений цвинтар кісток - половицьких, татарських та козацьких, срібна книга карбів ганьби напасницької та слави заступницької.

Де стояла оселя Сіркового батька, заможним він був чи нетягою, отой Дмитро, - не відаємо, та хата в нього була. Мабуть, таки сіромного, голотного закоренку був, бо й прізвище мав Сірко...

В ту ніч було буряно і тривожно. Гуділа негода - стогнали дерева, яким вітер викручував віти, як татарин руки полонянників; вив комин тужливо, жахаюче, немов віщував набіг; за городами, в яру, зрадливо темному, вовки скаржились на свою вовчу долю; вигукував сич, як юродивий; свистіло в шибках, як тисяча татарських стріл. Метався розпачливо язичок каганця, кипіла в печі вода - чадно і парко було в господі: баба-пупорізка обмивала, полоскала ще безіменного майбутнього кошового.

І було бабі якось і моторошно, і радісно, бо не лементувало немовля, не пручалось, не борсалось, а дихало рівно, повно і дивилось на бабу широко та пильно, як на цяцьку.

- Дивись, Дмитре, - казала баба, - який гарний козак у тебе: не вередує, не скиглить - знає, що купання на користь, на здоров'я. Ой, який же тугенький, який важенький! А дивиться на мене, як чорт на ікону.

- Ти там не дуже з чортами носись! - невдоволено обізався піп, якого загнала негода в господу з дороги сльотної. Кудись їздив, повертався, та й дуже доречно та вчасно пригостював до хати. Ажде і охрестити треба душу новонароджену, і наректи по-православному оце козаченя.

- Хі - і-і, - огризнулась неляжливо баба, - з чортами? А де ж мені отут святих набрати? Живемо, як в пеклі, а святі пекла не полюбляють. Хіба тебе, ковбасоїда, освятити чи Дмитра протютюненого? Ото краще попорпайся в своїй довбешці та назови мені маля швидше, бо так же хочеться озватись до нього, як до людини вже, а не до пуп'янка.

Хотів піп відмовити щось гостре пупоровитусі, та стримався статечно, як і належить духовній особі. Хоч і шпигнула його оця віхтьоязика - ковбасоїд! Та, спаси нас, Боже, коли не піст, то хто її не полюбляє - ковбасочку українську, аби була? Аж плямкнув піп, проковтнув слину і прогудів:

- Наречемо його просто - Іваном! Бо чим більше Іванів у нас, тим більша й сила наша.

Івась - то й Івась! - вигукнула баба. - Ану, Івасику-Телесику, дай-но я тебе витру та льолю надягну.

Баба повернулась до Дмитра, що стояв з рушником:

- Давай! Та подай, Митьку, щось гризнути мені - пиріжка чи що, а то, їй Богу, охляла!

Приніс хутенько Дмитро пиріжки з печінкою, подає бабі. І тут сталося те, що потім громом розкотилось по всіх усядах, що роззявило роти найбайдужішим, що і досі дивує тих, хто хоче вірити в добре диво. Тільки піднесла баба пиріжок до рота, як несподівано простяг ручку Івась - аж відсахнулась баба! - та вихопив у неї пиріжок, та загородив у нього дрібні та гострі... -

що б ви думали? Зубки! Охнули всі, витріщились, а Івась наминає пиріжка, аж за вушками пищить. Не кліпнеш оком - вмегелив до крихітки, і знову руку простягає, вимагає ще. Та все мовчки.

- Ой, Боже мій! - згадала-таки Бога стара. - Оце так проява! Немовля з зубами! І вже пиріжки їсть! Що ж то з нього буде?!

А Івась держить рученятко долонькою вгору: мовляв, бабо, не розбалакуй, а гони ще пиріжків, бо ніколи теревенити козаків - спати пора. І подав голос з нетерплячки - не запищав, не вереснув, а таким басурою гукнув, що відступились усі назад на крок й раптом завважили: тиша незрушна, несподівана залягла за вікном - ані скрипне, ані шелесне. Тільки вчувалася пісня - гучна, та не різка, вчувалася, а тиші не розладнувала:

Ой, пора нам, козаченьки,

заспівать пора -

народився нам на славу

синок у Дмитра.

Ой, у Дмитра молодого,

що в того Сірка,

та й хай йому гуляється

та здужа рука.

Та дай Боже тобі, Дмитре,

чого сподівався -

та хай росте, як із води,

твій синок Івась.

Дмитро не знав, на яку стати, піп перехристився, а баба сплеснула руками і лагідно та врочисто заговорила:

- Отож народився, Дмитре, не тільки твій син, а й усієї Україноньки! Отож їстиме він ворогів, як оці пиріжки, і все йому буде мало! А гукатиме нечасто, але так гучно та грізно, що

входитимуть у землю вороги, а друзі орлами літатимуть. Радуйся, батьку, радуйся, матінко, радуйся, Україно! Радуйтеся лицареві Іванові!

А пісня знову дзвеніла в серцях:

Хай виросте соколино,

як правда, крутим.

Та хай буде син матінці,

а нам - побратим,

Начувайтесь, оглядайтесь,

кляті вороги -

буде їсти наш Івасик

вас, мов пироги.

Давай, бабо, давай, бабо,

Іще пиріжка -

хай згадують добрим словом

Івана Сірка.

І засміявся зраділо батько, і засміялась щасливо змучена мати, і доброчино всміхнувся піп, охнула втомлено баба - і диво-дивне: побачили вони, регочеться, заливається, дригаючи ніжками, Івась.

І напевно в той час вперше похололо в грудях та п'ятах хана кримського, вперше обсіпало жаром жаху султана турецького - пророкуюче, попереджуюче обсіпало, бо не тільки легенда знала і розповідає, а всенський білий світ відає, як лихоманило, як трусило отого недосяжного султана, коли засміялась над ним - демонічно, тисячогрудо, тисячоверсто - Запорізька Сіркова Січ, осміявши його навіки-вічні від імені рідного українського народу.

ЯК СІРЧЕНКО ІВАСЬ ВОВКА ЗАЛИГАВ

Ріс Іван Сірченко, як усі козацькі діти, без особливого панькання - їжа була проста і груба, але поживна: борщ зелений, галушки пухкі, краєць хліба з цибулиною, сало, а іноді й ковбаска. Ласощів особливих не знали - кислиці лісові, ягідки, мед та узвар. А одяг у Івася, як у всіх горобчиків-хлопчиків - влітку сорочка та куці не козачі штанчата, ноги на батьковій підшві - босі. Та як же приємно, яка насолода шпарити босоніж по затепленій росі на луках або занурювати ноженята в пил на шляху!

Взимку - кожушок та чобітки, та шапка батькова чи дідова, стара. Одно її, маруду, штовхай на потилицю, а вона лізе на очі! Хоробрості діткам козачим не бракувало - чи тхора застукати та забити паліччям, чи вхопити гадюку за хвіст та шваркнути об землю, або стовбур, чи пірнути в ставку до самісінького дна і на доказ цього витягти жменю муляки.

Але всі боялись чортів, відьом, взагалі "нечистої сили" і звичайнісіньких вовків. Щоправда, дорослі сміялись і глузували із тих забобонних вигадок, хоча потай і вірили в них, а сірих

живорізів сікли шаблями чи нагаями, застукавши в полі чи в лісу, але жінки і, найпаче, діти безоглядно сприймали ляпанину про всяке чортovinня і до дрожу боялись п'їтьми та її химер. Вовків все ж полохалось менше, бо кожен бачив їх на власні очі, бачив, що то - лише великі собаки, може зліші та спритніші, але певної масті, вдачі та зросту. Та й ніхто не бачив загризених вовками людей - тим вистачало живності і без небезпечного полювання на двоногих хитрих істот. А оте примарне нечистя, що його малювала нажахана уява, інколи доводило марновірних людей мало не до божевілля.

А Сірченко Івась був з того ж тіста, що і всі односельці. Ото ж і його тіпала лихоманка, коли десь застигали сутінки чи в байраці, чи деінде. І він теж обходив десятою дорогою цвинтар увечері. Дід Івасів хитав докірливо та журливо головою, коли хтось із хуторян переказував про свої колоцвинтарні жахи.

- Яка пенькуватість! Якого ж дідька полохатись на цвинтарі коли там лежать наші кривні - прадіди й прабаби, діди та баби, батьки й матері - та ще й хрещений люд! Та то ж найбезпечніше місце: там ніхто вже не спокуситься і не спокушає, не умислює недоброго, не заздрить нікому й нічому. Ех, ви - голови скельні

Івась дослухаючись до дідових слів, замислювався і прокидалась в ньому дивна гнівливність на самого себе. А природжена впертість і намагання зробити все по-своєму що згодом переросли в ньому в залізну волю воїна, завдавали Івасеві й досади. Чому він повинен ходити, присідаючи зі страху, чому повинен труситися, як цуцик в негоду, чому зрештою, батько оглядається лише на татарські набіги та на старшинське здирство?! І народжувалась помалу та потроху, але неповоротно, в хлоп'ячій серденьку відчайдушність та рішучість подолати саможитне боягузтво. Допоміг випадок.

Одного разу гостював у Сірків якийсь знаний козак - можливо батьків побратим, а може просто знайомий. Сиділи вони при каганці - заїдали калганівку смаженою ковбасою і гомоніли. Батько здався Івасеві в той вечір чомусь молодшим ще гарнішим і веселішим, аніж завше. Івась постійно прислухався

до козацьких розмов, вабили його слова про мужність і щиро-сердність козацьку і засівалась його пам'ять, як чиста нивка, живим засівом історії рідного краю. Любив розповідки про походи на невірних, про шалені січі та визволення невільників, про хитромудрість запорозьку. Кривавого і тяжкого йому не бачилось і не вчувалось в тих оповідях, а поставало лише святкове і звичайне, урочисте і святе.

Отож він нашорошив вуха і їв очима дядька, що його батько називав братом Максимом, і не прогавив жодного слова із тих сповідей воїнових. Дядько Максим розповідав, як був у неволі на каторзі турецькій, як збиткувались над каторжанами наглядачі - рвали тіло канчуками, не давали пити вдосталь, морила голодом, як, не знісши катувань та наруги, одного дня козаки нелюдськими зусиллями повикручували ланцюги й голіруч кинулись на турків. Половина їх заспокоїлась навіки, але решта - виснажена і понівечена - перемогла. І попливла каторга на лиман дніпровський.

Дядько Максим, говорячи, посміхався болісно і здерев'яніло, а по щоках, на привеликий Івасів жаж, котилися сльозини, що в слабкому світлі каганя здались малому краплями крові. А в самого горіли очі, стискалися кулачата. І не втрималось хлоп'я - порушило звичай, перебило старшого:

- Страшно було, дядечку?

Дядько Максим не образився, лагідно погладив їжачка Івасевого і сказав просто:

- Страшно, козаче, доки не пізнаєш...

Батько сердито блимнув на Івася, але змовчав, лише кивнув: киш у запічок. І лежав Івась довго з розплющеними оченятами, вже не дослухаючись до подальшої бесіди, лежав, приголомшений простотою вирішення власних його сумнівів.

"Страшно доки не пізнаєш..." Виходить, боїшся того, чого не знаєш, не розумієш. А як роздивишся, обмацаєш, зважиш, то

й страхів нема. Власне, мабуть переляк і не зникне, але буде знання, що з ним робити, як його спекатися. От тепер Івасик знає, що заповідати, аби перестати сахатися всіх пеньків та шелестів.

Завтра ввечері він піде на цвинтар - вилазить його весь ще й полежить біля бабусиної могилки. Потім викрише вогню якомсь - то вже батькове запасне вогниво він свисне, коли батько хроптиме під грушею. А тоді ще й заспіває і повагом повз пустку, де поралась якась перехожа черниця. А навпроти тієї пустки живе баба Пупорізка. Всі кажуть, що вона - відьма, хоча ж усі односельці, за винятком хіба її ровесників, з'явилися на світ божий з її допомогою. Він у неї під вікном кукурікне, потім стане серед вулиці і зарепетує:

- Чорти, злітайтеся сюди: я вас не боюся!

З цими "лицарськими" думками він і заснув. І всю ніч снілась йому дивовина: дядько Максим з рогами і хвостом; баба Пупорізка - розпатлана, з одним здоровенним зубом. Хоч у баби давно лишилися одні трухляві пеньки; батько з крилами мов у кажана. Але потвори ті були не страшні: дядько Максим смявся і дозволяв накинути на роги налігача, баба зубом копала йому земляні горішки і не сварилась сухим кістлявим пальцем, коли трусили в неї грушу; батько закутував Івася тими кажанячими крилами, а вони теплі та м'які, як ліжник. І з тих снів Івась не здригнувся не скрикував, а тихенько погигикував та плямкав смачно губами...

Наступного дня Івась ретельно готувався до свого походу. Вогниво вдалось потягти і спробувати за хатою - добре загорялось. При денному світлі пройшов Івась весь шлях, що його належало пройти вночі. Біля бабусі він аж прижурився: бабуся дуже любила його і частенько рятувала від батькового пасака. Але чим ближче надходив вечір тим більш відпадала охота до умисленого. Та, струснувши по-батьківському вигорілим чубом, він говорив собі якомога солідніше:

- Тримайся, козаче, будеш отаманом!

Серпневий вечір дочвалює пізно, вечерея теж іде неквапом, а Івася вже напосідає цікавість до себе - зважити чи ні?

Та ось вже вихопивсь він на вулицю і, пролопотівши до стежки, що вела на цвинтар, пристояв. А п'ятьма налягала, як повинь, і доки роздумував, стало темно, як в льоку під діжкою - ніг своїх не видно. тепер вже повертатися додому було запізно з двох причин: сором пік би за страхопудство, і, певне, вже вдома парка парять - шукають його. Все одно прочухан буде. Та й цвинтар же ось - поряд, та й сьогодні ж був на ньому - тихо, упокійно, шелестить тирса на давніх запалих могилах, різнотрав'я квітне та півники, посвистують пташата. Е, чого там боятися!

Ледь проминув Івась ворота, як раптово шелеснуло, залопотіло збоку. Ноги терпли і підкосилися, в роті стало сухо, як на черні в печі, ніч на мить спалахнула синім диявольським вогнем-сяйвом, а серце зупинилось, стисло, і нараз загуло так, що якби підкрадався до баштану, то розбудив би сторожа - діда. Дзвеніло у вухах, а цвіркуни гойдали тишу нічну - аж ніби валили з ніг. "Та то, мабуть, заєць шелеснув", - нарешті охмолостався Івась. - "Тут же ростуть "Вуха заячі", от він і пасся, губа репана". І ляк відринув помілішав десь по кісточки. Тепер, коли він трохи звик до темряви, хрести вже не здавались йому руками привидами, що намагались спіймати його... А думка зайця хлюпнула в груди рідним, ласкавим. Називала ж його мама зайчиком. Івась пішов навколо всіх могилок попід огородою, посидів біля бабусиної могилки і заходився рубати вогню. Нараз при кремневому спалахові щось біло вилетіло з куща навпроти нього і, зойкнувши та обдавши його помахом крил, метнулось у зорі. Івась обімлівши, лежав ні живий, ні мертвий. Мить, друга - знов тиша, ніхто не гризе, не шарпа. Підвіся.

"Та то ж - сова, будь ти неладна!" - не знати чого розлютився Івась. І з явним полегшенням вискочив за ворота. Йому хотілося реготати, верещати, репетувати. О, а пісню? А яку ж? Ще б пак ніякої шкоди мерці йому не завдали! І не заподіють, бо мертві. А він тепер це добре усвідомив. Назавжди!

Згодом, через десятиліття вирече він свою знамениту формулу:

- Мертвий ворог не страшний: подбай, щоб він жив якнайменше!

А прорість цієї жорстокої вояцької мудрості з'явилась отут на цвинтарі, хоча лежали тут не вороги.

Та несподіванка ще чекала на Івася. Коли він живорізно прокуриків під бабиним вікном, після реготу верескливого, загукав, скликаючи нечисть: "Чорти, злітайтеся сюди - я вас не боюся!" один з чортів відгукнувся притишено:

- Я тут, Івасю...

І завищав Івась недорізаним порослям, і впав би непритомний, та підхопив його непроханий гість і батьковим голосом затурбувався:

- Синочку-сину, вгамуйся! Це я - тато! Ну, мій козаченьку любенький, ну не плач! А чортів таки немає, окрім деяких людців, і не подобає козакові лементувати здуру та людей полахати серед ночі. За те, що подолав свій страх і пішов на цвинтар вночі ти - молодець! А за те, що не спитавши, взяв вогниво, пастимеш завтра хутірські свині позачергово. А зараз вибачимось перед старою людиною! - закінчив Дмитро і ступив на бабин поріг.

У вікнах в баби вже мерехтіло світло, бо стара подивувалася на кукурікання та регіт під вікном, хоча і звикла до несподіваних нічних відвідин

- То це ти, пироґоїде лякаєш? - лагідно докорила Івасеві бабуся, коли Дмитро виповів їй усе. - І на цвинтарі був?! Матінко моя, який безстрашник!

... Пас Івась свині в нагороду за нічну веремію. не любив він цієї роботи, хоча не був ледачим. Бо знав достеменно, що коли

І є якась видима нечиста сила, то вона ходить в кабанячій подобі.

Щоб як менше було спокуси свиноті, а йому біганини, відігнав Івась свою череду до багнистого байраку. Байрак був до смаку свинству - льохи і кабани охоче барложаться, поросята граються - бігають по сухішому, смішно відкидаючи задні ноги вбік. Можна і відхекатись, і пом'яти боками травицю.

І аж ось де чекала на Івася справжня біда. Серед білодня, в літню пору неголодну, поряд з селом вискочив з тернику неперимарний здоровенний вовк. Ніколи такого не було, ніколи такого не чувано: щоб нападав вовкура вдень на свині. Але то був вовк хворий на сказ, а скаженому однаковісінько, коли і що дерти - чи взимку, чи влітку, чи собача, чи ягня, чи поросся. А чи й вовча, як стрінеться.

І оком не кліпнув Івась, як передсмертно зойкнуло поросся. А за хвилику з нього лишилися криваві клапті. Сполошилось і загармидерило свинство, не стямившись, не знаючи куди втікати, та почули кров кнури і, не вагаючись, кинулись до вовка. Але Івась випередив їх. Змахнув арапников і затягла петля горло сіроманцеві. Той шарпнувся і впав, ледь не видержи пужално з рук, та затявся хлопець - вперся, аж ногами болото оре. Вовк зіп'явся бадьоро на ноги і, мабуть, кинувся б на Івася, та тої ж миті досягли його кнури. І загарчав несамовито вовк, заметався, заскиглав по-собачому та вже поповзли з нього голубими гадюками нутроші...

- Ну, синку, - мовив задоволено Дмитро, тепер ти - козак! Від сьогодні буде в тебе лошак свій, і збруя і канчук козацький. Гляди ж синочку, ніколи не бійся ні вовків, ні чортів, ні людського свинства. І не даруй нікому кривди! Пішли, обідати, бо ти ж, мабуть, залигав сьогодні і вовчу ненаїдь до страви?

ЯК СІРКО ЧОРТА ВБИВ

Вже не перший рік кошував Іван Сірко. Хоч, як кажуть, кошувати - не рокошувати, але слава воїна невразимого, слава характерника, оборонця краю рідного прокотилася про нього від Синопської спожареної твердині до далекої Московії, від приастраханських пісків до дюн Дюнкерка. Недаремно там, на берегах Атлантики, і досі стоїть пам'ятник уславленому воїнові. Але про Сіркову участь у війні Франції з Іспанією розповімо в іншій легенді.

Уже давно його і батьком звали, як таки рідного батька; уже й Урус-шайтаном він став в безсилій злості ординських переляканих обмов, а по-татарськи Урус-шайтан і означає: руський, чорт. А от сам, звісно, дідька рогатого ще ні разу не бачив.

А все ж здивався і з ним, з тим - не при хаті згадуючи. Щоправда, сам Іван Дмитрович нічого про це згодом не розповідав, але джури клялись, землю гризли, хрести на себе клали, що все - ними мовлене - святісінька правда. Запідозрити джур в брехні нікому й в голову не спадало, бо не терпів Сірко й олівця накриво і в джури попадали лише вивірені січовим сумлінням, довірою товариства неговіркі, лаконічні правдолюбці. То, певне, що все так і було, як вони казали. Але доведеться трохи накинати гака, доки вийдемо на пряму стежечку оповіді...

... Як не гасала орда по Дикому полю, як не ковтала людей галерна та гаремна неволя, а неухильно щорічно просувалась

на південь працелюбна хліборобська хвиля. Степу ж того, як у бога обіцянок - не перегукаєш, не перескачеш! І якийсь нічийний, безпорадний - так і хочеться заопікувати над ним: і плугом пом'якшити, попушити, і бороною погладити, і позолотити житом-пшеницею ще й всякою пашницею. Може, отоді вперше й заспівалось:

А що візьму жита лантух повен,

та ще візьму жону молодую,

та поїду, ой в Дике поле,

бо на землю прямо ж голодую.

А що того, ой, Дикого поля

до самого до Чорного моря -

ой, там росте житечко та й воля,

ой, там нема ніякого горя.

Горя, звичайно, вистачало скрізь в усі часи, але й поля тоді було чимало. Ото вибере котрий козак покрупіший та понетріший, облюбує собі затишок та щоб і при воді світлій, і при сонцю щедрому. І закуріло: копає, корчує, рубає, струже - буде. А треба ж не лише бурдею чи хату, а й комору, і льох, і стайню, й кошару. І обгородити все обійстя частоколом дубовим - не для ока людського, а як мур фортечний від наскоку ординського. А з подвір'я ще й хід підземний десь в хаші, в глущину байрачну, в чорторіі: не вдасться одгризтись в ід напад, то повтікають всі тією порою, запаливши будівлі, і підлатається тоді ординець, як турок під Очаковим?

Осідали здебільша заможненькі, бо без копійки не копнеш і глинки. В такого і наймити впрівають, а часом і братчики невдатні: пропився, проївся, обдерся, а жита треба. Хоч до походу наступного. Сам господар влітку купно з Січчю в походах, а на зиму додому - сидить бабак бабаком, до походу готується. То й звали такі хутори зимівниками.

Чим ближче до Січі, тим густіше зимівників: захист надійніший. А ґрунт щедріший казки! Кинь зернину в ріллю -

матимеш лантух збіжжя, встроми цурку - одержуй сволок, пусти на пашу муху - коровою повернеться! І Січі ж краще: є де харч придбати.

То, звичайно, власники зимівників частенько гараздили січову старшину:

і гостинці надсилали, і в гості запрошували. А Іван Дмитрович, як і всі ми, знав смак і страви зі свіжиною, і кулішу з салом, і вареників у сметані.

... Отож текла собі річка невеличка по землях запорізьких, впадала в дніпрові плавні розкішні, а біля гирла її вирувала Січ. І гін зі скількись від Січі на тій річці гребля і млин, і хата, і всяка всячина - власність значкового товариша Вишняка, що в нього чи найчастіше гараздувати січовики.

Якось влітку, мирного та несічового червня... о вечера, пригалопив під браму січову наймит Вишняків. Знали його добре - впустили. Вклонився Сіркові:

- Просили хазяїн Вас, пане-отамане кошовий, на вечерю, бо кабана добренного закололи. Там шкварчить, там булькає, там пахне - аж на Самарі вовки облизуються! І мед у хазяїна, та Ви ж знаєте, такий, що понюхаєш тільки і цілий рік сниться! То ж не баріться та прибувайте, пане-отамане, бо не прибудете, то хазяїн з моєї шкіри халяви зробить - так вичинить!

- Дякуй Вишнякові, скажи: буду! - відповів Сірко.

Покурів наймит назад, а Іван Дмитрович неквапом, але незабарно, зібрався, розпорядився по Кошу, що потребувалось, взяв двох джур із собою. Та сіли на вороних та й гайда.

Виїхали в степ по споришевій дорозі, понад річкою потюпали до Вишнякової господи.

А вечір гарний-гарний: почав проступати місяць срібною таріллю, чебрець та полин так пахнуть, ніби змагаються між собою, риба в річці витанцьовує - плюскає, грає, ледь на берег не вискакує, по тернах та калинах соловейки зорі заманюють і серця козаці гладять, ковила лащить до копит кінських. Так і тягне заспівати парубочо та лагідно:

Ой, стелися-колосися, мій шовковий степе,

ти без мене цвів-цвістимеш - я ж помру без тебе.

Ой, чи ляжу відпочити, чи впаду вмирати -

ти пригорнеш мене, степе, як рідного брата.

Ти пригорнеш та погладиш ще й напоїш зіллям,

щоб умер чи піднявся, як і перше, вільним.

Нехай, степе, не згодишся ніколи на продаж:

будеш вільним - людей вільних щедріше народиш.

Зітхнув журно

Яка воля, краса яка! Скільки б тут надбати можна, а ми - дармоїди - ганяємо, як оглашені, по цій благодатній землі, голову морочимо з напасниками. Гей, доле ти наша, українська!..

Аж затрусився джура Мартин, улюбленець отаманів, подав голос неляжливо, щиро заперчує:

- Не ми ж тому, батьку, притика! Кому ж не остобісіло бряжчати шаблею? Та, коли кинемось всі у гречкосійство, пов'яжуть нас вмент, як дурних баранів!

- Гірка правда, синку... - відповів кошовий і надовго затих, замислився.

Підїхали до Вишнякової греблі. Шуміла бадьоро вода на потоках, та не мовов млин, нечутно було ні голосу людського, ні бреху собачого - всі подались у двір на бенкет. Невдоволено сіпнув Сірко носом:

- Та й безпечні ж... От що, хлопці, береженого й бог береже - а дурня курка хвицяє. Хоча й віддухопелили нещодавно хана - нешвидко оклигає, а стерегтися все ж варто. Бо захочеться ханові подякувати нам нагально - вишкребе з улусів своїх все, що знайде, і піднесе нам бакуну кривавого. Чхатимемо ще й як! Шкода мені вас, що не побенкетуєте, а все ж лишайтесь на

варті біля греблі. З тих мамул, з тих телепнів хутірських що візьмеш: поналигуються і хоч нечистий їм в пику плюю! Заляжте, хлопці, отут на травиці: коней в попас пустить, а самі по-вигрищайтесь, повухатйте. Я повечеряти надїшлю з хутора, а вип'єте завтра на Січі.

- Та хїба ми, батьку, заради жлуктіння сюди їхали! - ображено гукнули джури. - Та ми...

- Ну, славно, славно, дітки! - спинив їх Сірко. - То я піду, а ви ж пильуйте!

Та й подався через греблю до гомону дворового - недалеко ж!..

... Лежали хлопці в траві - слухали землю, нитку обрійну ловили, зорі пили, цвіркунів слухали і трохи досадували, коли долітало до них розлоге і хмільне:

А хто з нас, братця, буде сміятися,

того будем бити!..

Зітхали заздрісенько: "Іч, хоробрі! медом та оковитою не один лицарствує так що подумаєш: Святогор, Байда, Сірко!!! А на толоці, в гарячці шабельній, ладен матню в жменю і - рятує мене, не-не!" А втім, якби сиділи оце за тесаним столом, ревли б собі не гірше тура, бо тільки й погорлопаниш, як хмільний...

... Місяць до половини вгруз у кряж, хлопців почали з росяності дрижки брати, коли кошовий повертався до млина. Не проводжав його ніхто, бо чий годен хто був, а ще й не любив Сірко, щоб хтось, крім дуже близьких, бачив його підхмелиним. Йшов сам, йшов, як і личить хазяїнові землі рідної, статечно, неполохливо. Був він веселенький, нівроку, але рукою за повітря не хапався, не варнякав всячини, мед Вишняків таки давався взнаки: і в ноги налився, і в голові трішечки джмелило, і млин намагався поділитися на два млини, та сяде кошовий на коня і спробуйте, якщо життя набридло: чи міцніше тримається дуб кореня, аніж батько сідла. На коні Сірка не брало ніщо, на коні міг смолу і сірку пити, та був би тверезвим.

Ось уже й вода шумить на потоках, близько шумить, майже під ногами шумить. Але чому вона так не рівно шумить, ніби хтось перепиняє, заважає їй текти? Глянув Іван Дмитрович на

лотоки і спинився, мов укопаний: перед ним сидів чорт! Сидів недбало, мов зневажав усе на світі: хвіст у воді мокне, шерсть скуйовджена. Сидів і брудною ратицею бовтався в місячній воді, ніби золото помішував. Оце й здибались!

Не злякався, боронь боже! Дуже чудувався: ніколи ж бо чорта ні мертвого, ні живого не бачив. А чорт ще й усміхається ябедно, зверхньо:

- Здоров був, брате Іване!

Загудів гнів у жилах кошового, але стримався - до шаблі не потягся, тільки металеву відбрив.

- Який я тобі брат, перевертню пекельний?! Зараз же вибачся і забирайся під три чорти!

Зареготався чорт аж роги йому заплигали, а тоді глузливо почав:

- Бачиш, який ти: сам посилаєш мене до братів, а забув, що татари тебе чортом прозивають - дітей та жінок тобою лякають. Та й братчики твої тебе за мою рідню вважають, або ж за спільника. Адже ж кажуть, що ти зо мною накладаєш?

Розжарювався кошовий, пішов вибухом:

- Я, землю свою боронячи від ворогів, таки забігав і в татарські улуси, але з дітьми та жінками не воював, не рубався! Брешеш ти, вилупку смердючий! То ти людей з пуття збиваєш - і на крадіжку змовляєш, і на брехню зводиш, і на зраду штовхаєш! А якщо вороги твоїм іменем нарекли, то на те вони вороги; то вони і є твої брати, бо той, хто дає комусь якесь ім'я, вибирає, що йому рідніше! Ото і є твої брати, недосмалку рогатий!

Покрутив чорт носом, як від ладану, і так спокійно, аж байду-же каже:

- Хитрий ти, Іване, як сто черкаських відьом: все повернув на мене! А все ж ми - брати!

- Що ти, я ж козак, хрещений! Мене мати благословляла на заступу України рідної!

- Яка різниця? - знизав знущально плечима чорт. - Яка різниця: я і ти на крові людській живемо, то, виходить, брати. Обіймемося, поцілуємося, братику Іване! - розперезався зовсім чорт.

- Не діждеш із козаком обійматися!

І блискавично вихопив кошовий пістоля з-за пояса козацького і твердою рукою навів на підступну потвору. Гримнув постріл - і мликнув чорт ногами в воду. І зімкнулась над ним ніч, і заходились його раки їсти. А кошовий спокійно рушив по греблі назустріч сполошеним джурам.

- Що трапилось, батьку?! Хто стріляв?

Сірко сів на коня, довго їхав мовчки, а таки коротко виклав свою пригоду: як чорт хотів побрататися з ним та що з того вийшло

А на другий день вся Січ до найзаспанішого сонька-жукодава тільки і теревенила оту чудасію, як тільки кому ввижалось, як кому чалапалось. Батько відсипався на похмілля, а джури похрипли, язики на деркачі потерли, в котрий раз, та ще знову, з новою підливою, розмузикуючи цікавим братчикам батькову пригоду. І слухали козаки, як архимандрита не слухали, і вірили так, ніби сам кожен ту зустрів мав.

І ще раз та ще раз побожніли перед батьковою всемогутністю та незаперечною характерністю. І ладні були йти за ним в будь-яке пекло та скручувати роги не тільки чортам, а й богам чужинським.

А річку в пам'ять тієї події нарекли Чортомликом. Бо так і кінчалась завжди легенда і тоді, і тепер:

- Як врізав батько Сірко з пістоля, то тільки ногами чорт мликнув!!

РОЗДОРІЖЖЯ МУК

На чотирьох вітрах лютує роздоріжжя,
неначе розпина на чотирьох хрестах:
не докатує пан, так злий кримчак доріже;
там шляхтич насіда, там турок смерть простяг.

І на печаль - печаль.

І бовваніє камінь,

де карби скреготять - аж боляче зіркам!

Куди не поверни, загинеш на смерканні;

якою не рушай, там паля чи аркан.

Ліворуч шлях чига московською петлею;
в галерний вічний льох праворуч путь веде,
а прямо - підлий пан раба тавро приклеїть,
а сунешся назад - там попелище жде.

І горизонт, немов чотири ятагани,

замкнув смертельний свист -

не вирватись тобі!

Ростягнуть кісточки, як звіку розтягали,

І виклюють зірки ласкаві й голубі.

Даватиме виття криваво, сиріодно

І різатиме страх, мов небуття вогонь.

І не лишиться вже, нещасна Україно,

ні тіні, ні крихот від імені твого.

Бо є одна лиш путь до волі золотої -

тонка, але пряма,

тяжка, але туга:

вона нуртує світ в стрімкому колової,

вона - по лезу шаблі проляга.

О, битви коловій!

Крутився ураганом,

але жбурни туди, де вихід креше бій,
бо дійдеш лиш тоді ти згоди з ворогами,
коли вони впадуть під змах шабельний твій.

Щоб навіть воронню
кісток їх не зібрати,
щоб вітер сотні літ
про них не говорив.

Тоді нарешті ти
впадеш в обійми брата,

що, як і ти,

ішов до волі

на прорив.

Тож не зважай ніде,

ніколи на каміння,

що бреше на хрестах пекельних роздоріж,

і з ворогом своїм - до сотого коліна! -

одну розмову май:

непощадимо ріж!

ЖОВТОВОДСЬКИЙ ПОРІГ

Цілина половецька порита
вже ні кров, ані біль не затаює,
вже навічно загрузли у небі
смертельні шабельні зірки -
вже п'ятнадцятий день шаленіє
жовтоводська жорстока баталія,
вже п'ятнадцять світань не вмивають
ні рук, ані лиць козаки.

Нерозчепно, затято зійшлися -
аж кришаться зуби від гнівності!
Ядра й голови падають всуміш,

та падають, гей, не дарма:
переможуть повсталі сьогодні
й народна війна розвогнивиться,
а поступляться долею нині -
довіку не скинуть ярма.

В куряві, в задимінні мушкетнім
навіть сонечко зсохлось зістарено

і, неначе поранене око,
над полем лютовим пала;
збожеволілий вітер гасає,
мов кінь під забитою зайдою,
та безладніє лемент кривавий,
неначе ординське: "Алла!"

Та й тяжкий ти, пороже на волю!

Ой, і важко даєшся, вікторіє!
Жовті Води червоними стали,
мов прапор народних повстань -
перша днина стославна дозріла,
що століття майбутні виборює,
і надія близенько-близенько

благає і манить: "Дістань!"

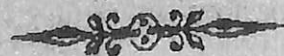
О, щедротний жертвний засіве,
ти покрий наболіле та нам'яте,
та полеглих за волю Вітчизни

і зорі звитяг не гаси!

Імена їх лицарські злічи ти,
всенародна неслабнуча пам'яте,
приречи на довічність безмежну,
на вдячні потомні часи!

Збережи в чистоті та шанобі
все, що чесно та віддано оддано;
розкажи всім народам на світі,
нескінченним прийдешнім вікам.

Щоб звитяжно зіходило сонце
нам над нашими рідними водами,
як над Жовтими Водами в битві
світило воно козакам.

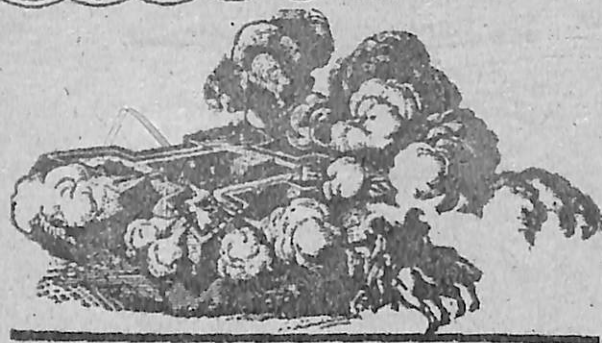

ОЙ, ЧИ ПАН, ЧИ ПРОПАВ...

Освятися, наша воле,
кров'ю побратимів,
щоб сталевим синім свистом
день пітьму роздимів -
краще голову згубити,
ніж згубить пістолі;
нащо здалась козакові
голова без волі?
Нащо йому крута шия -
щоб ярмо носити?

Нащо ноги -
щоб тягати сковано, кайданно?
Нащо тіло -
щоб клювали канчуки несито?
Нащо руки -
щоб панові золото складали?
Нащо життя,
коли зжити його не для себе,
коли тобі не визріє пісня серед степу,
коли мова задихнеться,
як жита в безводді -
нащо усе козакові
коли він без волі?
І написано у думку,
мов зірок, пожару,
а до бога байдужого знищено пошану.
І закон крицевий скуто.
ЗГИБНИ БРАТ ЗА БРАТА!
Ой, чи пан, чи пропав -
двічі не вмирати!

Як дуб з жолудя,
зростає лицар із нетяги
І зазивно та завзято
заклика звитяга
І зринає відчайдушність
ширше та розкішніш,
бо за волю коли й згинеш -
піснею розквітнеш!
Нам поможе святий Юр,
і донці-сусіди,
І панів на Україні
не лишиться й сліду:
гей, ставай до наших лав,
хто б не був,
за брата-
а чи пан, чи пропав:
ДВІЧІ НЕ ВМИРАТИ.

СМЕРТЬ НЕБАБИ

Не диявольська січа!
Бо й чортові, мабуть, незбава
сто ударів приймати
на кожен диявольський ріг...
Однією рукою січеться полковник Небаба,
правиці немає -
правицю уже не вберіг.
Та і що там рука?!
За життя запорожець не квилів,
бо не бог, а козак
є володар свого життя.

Прямо й вбік - вороги,
за плечима - дорога на Київ:
хоч лягти,
та спинить,
не пустити чужинське сміття!
Вже не капає кров,
Бо немає у тілі вже крові,
та по жилах козачих
клекоче розжарений гнів -
Гей, чимало панів не прислужаться
більше короні,
не повернеться з бою
чимало бундючих панів!
За плечима Україна,
від попелу вся посивіла,
за плечима Небаби -
народна свята правота:
не пустити вперед ні на корок
вояків Радзивілла,
хоч востанне отут

і земелька сира привіта.
Чомусь падають хмари -
посічені, білі та русі,
а кривавий туман ув очах,
мов пожар світовий, постає...
На землі білоруській
стоять козаки й білоруси -
помирають за спільне,
а кожен, відтак, за своє.
Як хитається світ!
Знемагає лівіця-незграба...
А напасників більша -
не сон, не брехня, не мара!..
Однією рукою січеться полковник Небаба,
однією душею
загін і живе, і вмира.
Де не можеться силою,
підлість не гребує генделем:
може, мить завагавшись,
зашкодїє козак голови?

Обіцявши життя,
шле поручника вражений гетьман:

- Зупинися, Небабо!

Полковнику, здайся й живи!

- Гей, скажіть Радзивілли,
що здохне панюга небавом,

що погібіль падлюча
розбійним ділам по знаку!

Ще скажіть Радзивілли;
полковник Небаба - не баба!

Та що смерть у бою -
то є слава і честь козаку!

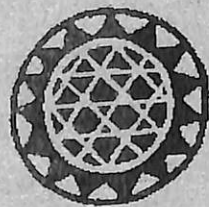
Не заступите правди,
як сонця, захижені круки,

бо те сонце - НАРОД,
я ж - маленька синовня свіча!

То ж змагається тут
не полковник якийсь однорукий,

а НАРОД
у якого тих рук

на панів вистача!
Ви ще вип'єте пиво криваве,
що ви й наварили!
Ви спізнаєте помсту -
народну, зату, до дна:
легіони в нас рук,
та єдині братерськії крила,
легіони сердець,
але воля і думка ОДНА!

ВИКЛИК КРИВОНОСА ВИШНЕВЕЦЬКОМУ

Стій, князю!

Ти ж хвалився, що воїн -
себе словесно ти возніс!

Це закликає до двобою
тебе полковник Кривоніс!

Ти ж пнувсь рівно в полководці

превище всіх, превище гір -

чому смертельний жах ув оці,

чому чкурнув, як підлий тхір?

Та мимо бою мов повз танці,

ти без ганьби не промайнеш -
втечеш сьогодні від повстанців,
але від долі не втечеш.

Так, стій же, стій!

Ти ж - правнук Байдин!

Де честь твоя, а хоч пиха?

Хоч подивися: скільки годин
твоею смертю здиха!

Погибелі тії дурної
не уникають всі кати -
подякуй нині скакунові,
що допоміг тобі втекти.

Це ти спалив з людьми Махнівку,

схопивши зрадою пости -
то ж навіть у гадючу нірку
тепер тобі не заповзти.

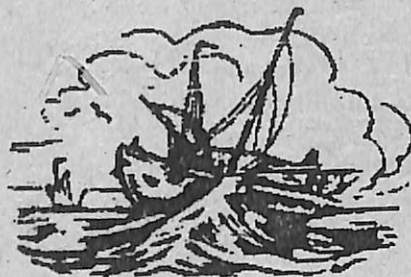
Народ не хоче під'яремно
конати, гинути без меж -
сьогодні ти ще втік, Яремо,
але від долі не втечеш.

Ти жив, щоб хлопа нищить, гнути,
щоб воювати з повзунком -
ні,

не тобі лихий магнате,
схрестити шаблю з козаком!

Прислухайсь!

Реготять дерева,
лоза регочеться тонка:
ясновельможний князь Ярема,
мов пес відшмаганий, втіка.
Але даремно - ой, даремно! -
ти гнав панічно скакуна:
адже перевертнів, Яремо,
народ і мертвих проклина!

* * *

Не кигиче мріяння, бо хворе;
Віє вітер з древнього кута -
Вигляни з-за обрію, Босфоре,
Хай запахне дико гіркота.

Сиві хвилі трухнуть, ніби труни,
У яких живцем лежать жалі -
Козаків ковтали чорні трюми,
козаків чекали кари злі.
Сатаніло яничарським ревом,
Налітало хижим валом грив -

Кидало дівчат на глум гаремам
І лизало псом покірним Крим.

Зло кишіло в квітах, у кремінні,
Допивало і Дніпро, й степи -
Помолись же, море, Україні,
З трепетом до неї підступи!

Все забула, все тобі простила,
Бо сама чинить не вміє зла -
Хай, мов очеретова тростина,
Дотліває сум, як сплеск весла.

Припливи, Босфоре, синім човном -
Побратимно кинем понад шум -
Називайся, коли хочеш, Чорним,
Не викохуй тільки чорних дум.

РІЧКА ЖОВТА

В козаків - тільки втома на схудлих плечах,
Тільки голод у шлунках - аж жовто в очах,
Воду в річці татарськими конями збовтано -
Нарекло товариство ту річеньку Жовтою...

Покопали бурдеї в гарячій землі,
Почіпляли на стіни гарячі шаблі -
І лишились від волі - козачої, гордої,-
Тільки пісня і спомин
над річкою Жовтою.

Непомітно і хитро отих козаків
Запрягли, закували в кріпацький заків -
І жовтіли вони за тяжкою роботою.
І жовтіли хрести понад річкою Жовтою.

Та згадавши не раз, ще вони - козаки,
Брались хлопці-молодці за коси й кілки -
І жовтіли пани перед хлопською помстою,
І жовтіли кістки понад річкою Жовтою.

Жовтим пилом припала ота давнина.
І ніхто, і ніхто достеменно не зна,
Чом це річка, що стелеться синьою ковдрою,
Дотепер загадково називається Жовтою.

А над річкою сонячна тиша гуля,
І зриваються зорі, мов груші з гілля,
Місяць хвилі вночі налива позолотою -
Може, тому й лишилась ця назва за Жовтою?

* * *

"Ой, підняли пана Саву
На три списи вгору..."

(з народної пісні)

Цю скелину віком не розчавлено.

Та її зневажили й геологи -
Тут затрамбували Саву Чалого
Вірні побратими Гната Голого.

Ні, не смуток панькався з покараним -
Доконечність лицарського діла:

Привалили богатирським каменем,
Щоб отруйно зрада не смерділа.

Чим же опоїла, чим принадила
Шляхта того ситого недоумка?
Та непримиренна совість Гнатова
Перетнула зраду криці доторком.

"... Як підняли пана Саву
На три списи вгору
Та й вдарили, гей, пана Саву
Об стіл головою.

Та й вдарили пана Саву
Об стіл головою -
Задзвонили, гей, пану Саві
Разом усі дзвони..."

Відболіли днів кривавих натовпи -
Інші співи обрії принадили;

І палкі полки нащадків Гнатових
Побратались із скарбами-надрами.

А скелину чорну не розчавлено,
Причаїлась осторонь від гомону...

Заховали сором Сави Чалого -
Вічну славу склали Гнату Голому.

* * *

*На злитті річок
Інгульця та Саксагані
був зимівник кривого
запорожця-коваля Рога.*

Розкувались коні -
Неблизька дорога,
Розхитались шини -
Аж тріщать колеса.
Тільки б допитатись
до кривого Рога:

Кажуть, його кузня звідси недалеко.
Ой, добряче всівся буйний козарлюга:

Тут річки злилися -
Млин на перевозі,
Вистачає поля, вистачає лугу,
І відвага й шабля
При кривому Розі.
То нехитре діло -
Якось окривіти,
То лицарська справа -
Не кривить душею.
І кривому Рогу -
Звідусіль привіти,
І йому дарунки -
Щедрі та важені.
Хай то буде сіллю,
Чи, бува, й грошима:
Поділись душею -
Збіжжям поділюся!
На землі, на рідній
Совість не грішила;
Як прадавня пісня,

Ти віджив по-людськи.

Хто клепа навіти,

Пощеца, як вигар,

Хто кує підкови -

Воскреса щоднини,

Бо тоді ні пошесть

Ні чужинський вихор

Не зітруть імення

Доброї людини.

І тобі, козаче,

Пам'ятник безсмертний:

Не убогий хрестик,

А стоверстне місто,

І не хор тужливий -

Буйні бесемери

Славлять - не втихають -

Ймення променисте.

Клекотить і котить кована дорога -

Далину імлисту переможно ріже...

Хто тепер не знає

Про Кривого Рога?

Хто не чув

Про наше горде Криворіжжя?

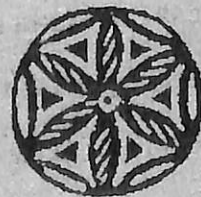

БАЗАВЛУК

Простягся він, немов старий козак,
Якого доля м'яла і тягала.
І шлях під ним тонує, немов байдак,
І вітер сікаєсь ятагана.
Верхівка десь згубилась у степах,
Немов козача вкохана чуприна,
І кожен берег битвами пропах,
І кожну скелю мороком накрило.
Над ним сумує сивизна зими,
Із круч його траву посухи стнули.

В глибинних вирвах кубляться соми
Немов тяжкі козачі чорні думи.
Ніхто не знає із кривних і заблук,
Що кров горить в терпких жаринках глоду,
Що це той самий грізний Базавлук,
Яким вертали козаки з походу,
Як мирний дід, мовчить, відпочиває
У хвилях, наче діти, зблиски плещуть.
До нього тулиться дрібна річка,
Спирається на плеса, як на плечі,
Подзвонюються хвильки, мов сотні скельць,
Та віє вітер древній із-за луки.
І спить в замоховілих шрамах скель
Козача буйна вдача Базавлука.

ВОКРЕСІННЯ

Пам'яті М.І.Чурай

Тільки перша нота загориться
Фанатично млію і молюся:
Обезсмертила - не вбила - Гриця
Легендарна і жива Маруся.
Так би і гукнув: "Та не сваріться!"
Сам би зарідав: "А ви не плачте!"
Ой, зневажив Гриць твоє сирітство -
Спокусився посагом Вешнячки.

Ой тягни покуту біля хати
І нудьгу, як нитку нескінченну, -
Як же треба сонячно кохати,
Щоб увічнить отого нікчому!

А навкіл палахкотять троянди,
Ніби кров'ю вмита Україна, -
Ти повинна на вітрах стояти,
Мов хоругва волі, Чураївно.

Віють вітри, буйні та спесиві,
Та не гнуться козаки, мов верби, -
Хай болить серденько, Марусино,
України лишеньком нестерпним.

І повік нікому не знехаять
Ні пісень цнотливих, а ні вроди -
І гримить твоя воскресла пам'ять
Гімном української свободи.

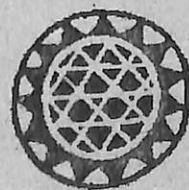

РУШНИК

Блукали бурі, бунтарі никали -
Півнів пускали, мов корону мук:
Не кутали рушницю рушниками,
Бо не пекла вона вогненних рук
І спогад блимне, мов би вікна п'яно
Насунуть рушникові возирки,
Немов на рушниках, мене у яму
Опустять побратими-козаки.
Та за червоним півнем - грізні коні
На прапорі - калинна чистота!

і тихо заздрить шабля рушникові
Що в нього доля мирна і свята.
А він ляга, мов шлях дівочий долі,
І ним червонозоряно іти,
Як вийдуть на подвір'я молоді
Із рушниками на руках свати.
Гей, рушники - гаптовані доріжки
В дівочі незакохані серця!

Махніть крильми та сурмою потіште:
З віконця ранок, як вино з корця.
А за віконцем - кроки хутче, хутче,
Іде земляк по росянім віку -
І посмішка відверта і пахуча
Як хліб та сіль на ріднім рушнику.

Зміст

Степовий апостол.....	3
Легенда про легенди.....	6
Легенда про народження Сірка.....	10
Як Сірченко Івась вовка залигав.....	14
Як Сірко чорта вбив.....	21
Роздоріжжя мук.....	28
Жовтоводський поріг.....	31
Ой, чи пан, чи пропав... ..	34
Смерть Небаби.....	37
Виклик Кривоноса Вишневецькому.....	42
Не кигиче мріяння, бо хворе.....	45
Річка Жовта.....	47
Цю скелину віком не розчавлено.....	49
Розкувались коні.....	52
Базавлук.....	56
Вокресіння.....	58
Рушник.....	60

Відповідальний за випуск М. Скорик

Фахівець комп'ютерної верстки В. Вовк

Підписано до друку 1.12.91 р. Формат 84x108 1/32. Папір газетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк- 1,86. Умовн. фарб.- 1,86. Обл. вид. арк. 3,85. Наклад 10.000 приміри. Замовлення № 1-9034. Ціна для передплатників газети "Собор" 1 крб. Роздрібна ціна 3 крб.

Набір і верстка виконані в газеті "Собор", 320004, м. Дніпропетровськ, пр. Кірова, 1. Друкарня видавництва "Зоря", 320079, м. Дніпропетровськ, вул. Журналістів, 7.